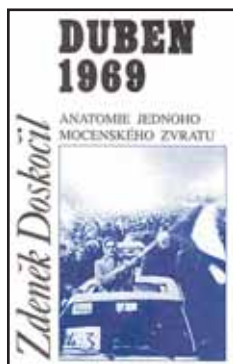

Zdeněk DOSKOČIL

Duben 1969

Anatomie jednoho mocenského zvratu.

Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny.
Brno 2006, 416 s., 336 Kč.

Období pokusu o reformu československého komunismu a jeho potlačení na konci šedesátých let se těší velkému zájmu české i zahraniční historiografie. Nová kniha mladého historika Zdeňka Doskočila analyzuje krátké, avšak klíčové období v poválečných československých dějinách – období před změnou a po změně na postu prvního muže KSČ v dubnu 1969. Popisuje úsek několika měsíců, které znamenaly definitivní konec pokusu o reformu československého socialismu a nástup „normalizačního režimu“.

Zdeněk Doskočil ve své práci vychází především z literatury a pramenné základny spjaté s Ústavem pro soudobé dějiny, především ze sbírek archivních fondů soustředěných Komisí historiků vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970, která vytěžila podstatnou část domácích archivů k danému období. Vlastní archivní průzkum autor omezil na Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR a Ruský státní archiv pro nejnovější dějiny. Klíčové dokumenty k tomuto období byly vydány v ediční řadě ÚSD Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. Z práce Komise historiků pochází i nejdůležitější literatura, z které Doskočil čerpal, autor však využil i další literatury a sekundárních pramenů – především dobového tisku a rozhovorů s pamětníky.

Doskočil se soustředil zejména na události, které předcházely vlastnímu nástupu „tuhé normalizace“. Autor se věnuje především pozadí změny rozložení sil v nejužším stranickém

vedení, jednotlivým mocenským skupinám (reformisté, realisté a konzervativci).

Za stejně důležité, ne-li významnější považuje mocenské nátlakové skupiny stojící mimo klasická politická uskupení: Sovětský svaz, jakožto nejdůležitější mocenský hráč na československé vnitropolitické scéně, a domácí ozbrojené složky, které se v této době vymkly kontrole státního a stranického vedení a sloužily jako účinný nátlakový prostředek Moskvy. Nermalou pozornost věnuje autor i „pasivnímu“ účastníkovi vnitropolitické scény, který se však projevoval v některých momentech velmi aktivně – veřejnosti a veřejnému mínění.

Kniha se chronologicky drží hlavních politických událostí od časného jara 1969 do léta téhož roku – první náznaky chystané ofenzivy konzervativců (boj o post předsedy parlamentu, o nějž byl připraven reformista Josef Smrkovský), rozbouření politické atmosféry po tzv. hokejových událostech v březnu 1969 (pouliční nepokoje následující po vítězstvích československého týmu nad sovětským), zákulisní jednání sovětského „zlého muže“ – maršála Andreje A. Grečka v Československu, výběr Dubčeka za nástupce, hlavní zasedání pléna ÚV KSČ, nástup „normalizace“ během léta 1969.

Ačkoliv se Doskočil ve své knize věnuje i zahraničněpolitickým okolnostem mocenského zvratu ve vedení KSČ a československého státu, klíč k výkladu výsledku celého zvratu hledá především v analýze domácí politické scény a jednotlivých mocenských skupin ve stranickém vedení. Odstranění starého prvního muže KSČ (Alexandra Dubčeka) a výběr nového vůdce strany Gustáva Husáka se sice odehrály v kremelské režii a pod silným sovětským nátlakem, vlastní podoba „normalizačního režimu“ byla do značné míry dílem domácích politických sil.

Doskočil vidí celý zápas o moc v Československu v několika fázích – Sověty vynucený ústup reformistů (a jejich následná rezignace jako vlivné politické síly), nástup Gustáva Husáka jako představitele realistů, kteří původně doufali v uhájení některých prvků reformem, a následné faktické vítězství konzervativců. Zatímco postupný ústup a porážku reformistů se Doskočilovi podařilo pečlivě zdokumentovat, včetně jednotlivých mocenských střetů a vývoje postojů jednotlivých politiků, naznačované rozpory realistického a konzervativního křídla KSČ jsou dokládány jen na základě vnějších znaků výsledné podoby „normalizač-

ního režimu“, který autor chápe jako ideové a mocenské vítězství konzervativců a rezignaci realistů na svůj původní program.

Konečnou konkrétní podobu normalizační politiky (čistky, úplné odsouzení reformního programu) tak Doskočil nechápe jako „nevyhnutelné zlo“, vnucené sovětskou okupací, ale jako výsledek vnitropolitického vývoje a aktivity domácích konzervativních politických sil.

V rozboru postojů a kroků jednotlivých stranických frakcí se Doskočil věnuje zejména poražené skupině reformistů. Pečlivě diferencuje mezi konkrétními představiteli (umírněnými, radikálními reformátory), zkoumá míru jejich odporu proti likvidaci posledních zbytků původního reformního procesu či rezignaci a hledání kompromisu s promoskevským křídlem KSČ. Skupinu „realistů“ (či pragmatiků) v čele s novým prvním tajemníkem ÚV KSČ Gustávem Husákem vidí daleko méně soudou, bez jednotného politického programu. Část z nich se poté, co pomohli k odstavení reformního křídla KSČ, stala obětí politických čistek, někteří zůstali ve vrcholných politických funkcích i po konečném nástupu normalizace. Cenný je zejména detailní politický a psychologický rozbor osobnosti Gustáva Husáka jako klíčové osobnosti celého mocenského zvratu. Ačkoliv konzervativce představuje Doskočil jako faktické vítěze zápasu o moc v normalizačním Československu, rozboru jejich skupiny věnuje nejméně pozornosti. Rozdílnost postojů pružných prososvětských kolaborantů a rigidních neostalinistů (kteří svými kroky Moskvě spíše škodili) naznačuje v charakteristice jejich politického programu a toho, co se z něj podařilo uskutečnit.

Právě hlubší rozbor skupiny faktických „vítězů“ boje o moc v okupovaném Československu (konzervativců) je jedinou výraznější mezerou v jinak komplexní charakteristice jednotlivých stranických frakcí.

Důležitým politickým prvkem v roce 1969 byla i československá veřejnost, která zprvu jednoznačně stála na straně Dubčekovy skupiny reformistů. Rozbouřené veřejné mínění hrálo roli důležitého aktivního faktoru, který po dlouhou dobu stál v cestě snahám konzervativců o převzetí moci. Zároveň však bylo nástrojem, jehož manipulováním se Moskva a její spojenci pokoušeli dokázat Dubčekovu neschopnost řídit zemi. Prvotním impulsem, který odstartoval proces výměny šéfa KSČ, byly uměle vyvolané nepokoje po vítězství československého hokejového mužstva nad sovětským

28. března 1969. Doskočil rekonstruuje násilné demonstrace, především na základě vzpomínek pamětníků, jako výsledek provokací vyvolaných kolaboranty ve Státní bezpečnosti. Bohužel ani po podrobném studiu se autorovi nepodařilo nalézt přímý písemný konkrétní důkaz angažmá československých či sovětských bezpečnostních sil v této kauze. Veřejnost však dlouhodobě byla především silným politickým faktorem, který jednoznačně stál proti kolaborantům. Původně velký politický potenciál veřejného mínění se však reformisté báli využít, a tak postupně ztratil na své síle. Řada společenských organizací (zvláště studentské a odborové) sice radikálně protestovala proti omezování svobod nabytých v roce 1968 a proti nástupu konzervativců, jejich politické akce však nenacházely odezvu v politickém vedení země. Problémem bylo i roztržnění potenciální opozice. Vedení jednotlivých společenských organizací, které mohlo tuto roli sehrát, rezignovalo na odpor proti nastupující „normalizaci“ většinou dříve než samotná členská základna. Změnu ve vedení komunistické strany tak veřejnost sice nepodpořila, ale zároveň ji přijala bez větších protestů. Své sehrálo i ponechání kompromisních reformistů v důležitých politických funkcích, kteří tak byli přinuceni posvěcovat nepopulární kroky normalizátorů.

Zdeněk Doskočil svoji knihu končí popisem definitivního odsouzení pokusu o reformu československého socialismu, ke kterému došlo po dalším vyostření situace po nepokojích v srpnu 1969. Závěrečná analýza vývoje po srpnu 1969 původní úzké téma mocenského zvratu překračuje a přináší kritický rozbor nastupujícího „stabilizovaného“ Husáková režimu.

Kniha je doplněna fotografickou přílohou, přehledem složení vrcholných orgánů KSČ a edicí dobových hesel, anekdot a písní, které ilustrují odpor veřejnosti proti sovětským okupantům a jejich domácím přísluhovačům.

Doskočilova studie je cenným přínosem do již bohaté historické literatury věnující se období let 1968–1969. Hodnotný je zejména komplexní záběr popisu dobové vnitřní i zahraničněpolitické a společenské situace. Výsledná syntéza tak vychází nejen z analýzy politiky v užším slova smyslu (stranických jednání a zahraničního „diplomatického“ nátlaku), ale bere v úvahu i nepolitické nátlakové skupiny (armádu, Bezpečnost) a postoje veřejnosti jako důležité politické faktory.

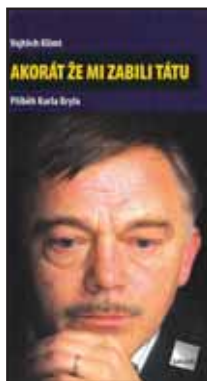
Petr Cajthaml

Vojtěch KLIMT

Akorát že mi zabili tátu

Příběh Karla Kryla.

Druhé, opravené a doplněné vydání. Galén, Praha 2007, 433 s., 350 Kč.

Kniha Vojtěcha Klimta představuje ve pořadí již třetí životopisné dílo o legendárním písničkáři Karlu Krylovi. O její kvalitě (a rozdílu oproti předcházejícím zpracováním Miloše Čermáka a Michala Huvara) svědčí mimo jiné i nebývalý čtenářský zájem, který tato kniha vyvolala – nakladatelství Galén ji vydalo v časovém mezí několika měsíců již ve druhém vydání.

Jedním z důvodů tohoto úspěchu může být skutečnost, že Klimtova studie zasazuje Krylův životní příběh do širšího kulturněhistorického kontextu českých dějin 20. století. Nezačíná Krylovým narozením v roce 1944, ale líčením historie tiskařského rodu Krylů od poloviny 19. století. Tento historický exkurs není ovšem samoučelný. Písničkářův otec jako spoluzaměstnaný známé tiskárny Kryl & Scotti byl významnou osobností prvorepublikového literárního prostředí – mezi jeho zákazníky patřili takoví umělci jako Josef Florian, Jan Zahradníček či Jakub Deml. A právě dědictví těchto osobností do značné míry formovalo jak Krylův světonázor, tak jeho uměleckou tvorbu. Opomenutí těchto vlivů by bylo při psaní jeho životopisu velkou ztrátou.

Čtenář se tak na jedné straně v knize dočte některé obecně známé skutečnosti z českých politických a kulturních dějin, na druhé straně je zde ovšem řada nových informací, které ani skalní fanoušci známého písničkáře neznají. Autor použil při psaní poměrně neobvyklý, zato však neotřelý přístup – snažil se navštívit

místa, na nichž Karel Kryl během svého života pobýval. Ačkoliv se tato místa s uplynulými desetiletími značně proměnila, dávají nahlédnout do Krylova díla (a i do jeho života) daleko více, než by se na první pohled mohlo zdát. Čtenář se kupříkladu dozví, z kterého rozmláceného kostela si Kryl přinesl v krabici poškozenou sochu anděla, v rohu kterého se-veročeského náměstí stála v oblacích smogu pomalovaná Pietta či kde se nacházela studená kožená křesla, v nichž zasedali v září 1968 „výrobci hesel“, ve skutečnosti funkcionáři Českomoravského svazu Klubů mládeže. Autor též ve vhodných chvílích uvádí citáty z Krylových písní – ačkoliv se v některých případech jedná o notoricky známá slova, v daném kontextu nepůsobí nijak nadbytečně, a naopak pomáhají dokreslit celkovou atmosféru myšlenkového světa Karla Kryla. Podobnou funkci má i bohatý obrazový doprovod, který zachycuje nejen proměny písničkářovy tváře, ale i jeho oblíbená místa či faksimile zajímavých dokumentů.

Ačkoliv Vojtěch Klimt nezapře svůj hluboký obdiv ke Karlu Krylovi, nelze mu nepřiznat i určitou snahu o objektivitu. Písničkář není v jeho podání líčen jako „národní bard“, který fascinuje publikum od svých prvních vystoupení – naopak, jsou zde popsány jeho nelehké umělecké začátky. Z Klimtova výkladu vyplývá, že Krylova umělecká kariéra nabrala strmého vzestupu právě díky osudové národní tragédii – tedy srpnové okupaci. Stejně autor nezastírá nikterak záviděníhodné situace, do nichž se Karel Kryl dostal během pobytu v exilu (včetně osobních problémů).

Kniha je z velké části založena na rozhovorech, které Kryl během svého života poskytl, a dále na recenzích a dalších již publikovaných textech. V tomto ohledu shromáždil autor úctyhodnou sbírku článků o Krylovi, zveřejněných nejen v tuzemských novinách a časopisech, ale i v krajanských exilových tiskovinách a zahraničních periodikách. Dále autor čerpal z rozhovorů s pamětníky a Krylovými přáteli. Opomenuty zůstaly bohužel archivní prameny – v první řadě dokumenty z provenience komunistických bezpečnostních složek, které cituje Klimt pouze zprostředkovaně (ze studií Pavla Žáčka či Jiřího Plachého). Nemohu tak souhlasit s názorem jednoho recenzenta, že po této knize již těžko někdo napíše o Krylovi něco neznámého. Autor totiž nemohl využít všechny dokumenty z provenience bezpečnostního aparátu, zejména fondů komunistické rozvedky. Domnívám se proto, že jejich studium v Archivu bezpečnost-

ních složek jistě vnese do popisu Krylova životního příběhu řadu zajímavých detailů a zjištění. Za poněkud nešťastný považuji i příliš expresivní název knihy – tato slova sice Kryl v jednom z rozhovorů pronesl, ale měl na mysli samozřejmě symbolickou vinu komunistů na smrti jeho otce, který zemřel přirozeným způsobem, byť mu bezesporu šikanováním ze strany poučnorového režimu ubralo několik let života.

Knihy je doplněna rozsáhlým poznámkovým aparátem, seznamem použitých pramenů a literatury a též kompletní bibliografií a diskografií Karla Kryla. Na závěr nelze nezmínit fakt, že autorovi knihy bylo v době Krylovy smrti 21 let. Svědčí to podle mého názoru i o tom, že dílo Karla Kryla je atraktivní nejen pro pamětníky komunistického režimu, ale i pro dnešní mladou generaci. Nenaplní se tak předpovědi některých hudebních kritiků, že Krylova umělecká tvorba nebude po jeho smrti pro posluchače, kteří na vlastní kůži nezažili komunistickou totalitu, příliš srozumitelná.

Petr Koura

Benjamin FROMMER

National Cleansing

Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia.

Cambridge University Press, Cambridge 2005, 387 s., \$ 70.

Nestává se příliš často, aby anglosaský historik vydal práci o novodobých československých dějinách, která by přitom byla zcela původní, založená na rozsáhlém pramenném výzkumu v centrálních i regionálních archívech v České republice a svým pojetím přínosná i pro diskuse odehrávající se v samotné české historiografii. Takovou pozoruhodnou knihou je

studie Benjamina Frommera, historika z Northwestern University a žáka Istvána Deáka, o tzv. národní čistě a retribuici v poválečném Československu.

Problematika potrestání válečných kolaborantů patří k stěžejním aspektům vývoje Československa v letech 1945–1948. Frommer obšírně vykresluje, jak významnou roli hrálo retribuční soudnictví v mocenském zápasu mezi demokratickými a komunistickými politickými silami a v realizaci hromadného transferu českých Němců. Autor se ve své knize neomezuje pouze na obecný vývoj retribučního soudnictví, mnohdy podrobně líčí okolnosti konkrétních případů. Ukazuje, jak často se soudy i přes intenzivní politické tlaky pokoušely o dosažení co nejspravedlivějšího rozsudku. Zevrubně také popisuje úsilí KSČ o zneužití retribuice k vlastním mocenským cílům. Kniha se primárně soustředí na vývoj retribučního soudnictví v českých zemích. Události na Slovensku, kde probíhala retribuice separátně, jsou zde prezentovány jen okrajově.

Po obsáhlém úvodu rozčlenil Benjamin Frommer celý text knihy do osmi kapitol. První kapitola, nazvaná *Divoká retribuice*, popisuje první týdny a měsíce po osvobození, naplněné nekontrolovaným násilím a vraždami. V této době ještě nepůsobily řádné retribuční soudy a tribunály, místo nich vystupovali různí samovaní vykonavatelé spravedlnosti. Divoká retribuice je navíc neodmyslitelně provázána s realizací tzv. divokého odsunu českých Němců. Frommer zdůrazňuje, že toto období anarchie a chaosu bylo vinou českých politiků násilnější a trvalo déle, než tomu muselo nezbytně být.

Druhá kapitola pojednává o tzv. velkém retribučním dekretu, popisuje až jeho vzniku od prvních návrhů v Londýně až po jeho vyhlášení v Praze v červnu 1945. Podrobně rozebírá obsah tohoto stěžejního právního předpisu, zakotvujícího potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů, a činnost mimořádných lidových soudů. Zajímavé je srovnání výsledků mimořádného soudnictví v jednotlivých evropských zemích, z něhož vyplývá, že v Československu bylo jednoznačně nejvyšší procento vykonaných rozsudků smrti.

Třetí kapitola doplňuje předchozí výklad rozbohem fenoménu lidové spravedlnosti a vylíčením působení mimořádných lidových soudů. Podrobně popisuje politické tlaky, jimž byla justice při provádění retribuice vystavena. Podle Frommera prošly lidové soudy zřetelně pozitivním vývojem, postupně se profesionali-

zovaly a dávaly obviněným dostatečný prostor k náležité obhajobě.

Velké téma související s českou retribuicí, jemuž je věnována čtvrtá kapitola, je problematika denunciací (*Denunciation – „The Disease of Our Times“*). Frommer obsáhle rozebírá konkrétní příklady toho, jakým tlakům bylo obyvatelstvo protektorátu vystaveno a co vedlo mnohé k tomu, že udávali své sousedy, příbuzné či známé. Denunciace se staly jedním z tragických aspektů života pod nacistickou okupací. Velký prostor věnuje autor v této kapitole případu Václava Pišiši, redaktora nechvalně proslulého časopisu *Árijský boj*, který byl nakonec za svou činnost v dubnu 1947 popraven.

Další části knihy se pak zabývají otázkou provinění proti národní cti a problematikou tzv. malého retribučního dekretu, který značně rozšířil dosah retribuice. Uvedený předpis umožnil potrestání těch, na něž se nevztahovala působnost lidových soudů podle „velkého retribučního dekretu“. Prostřednictvím tzv. provinění proti národní cti, vymezených v „malém dekretu“, se podle Frommera vytvořila zcela nová forma velezrady – proti samotnému národu, nikoliv proti státu (s. 199). V této kapitole se autor detailněji věnuje případu slavného komika Vlasty Buriana. Následuje výklad o vztahu mezi retribuicí a hromadným vysídlením Němců z Československa, ve kterém Frommer popisuje, jak česká nacionalistická politika ovlivnila retribuční proces. Podle jeho názoru retribuice proti kolaborantům napomohla ospravedlnit kolektivní potrestání německého obyvatelstva.

Sedmá kapitola se zaměřuje na vznik a působení Národního soudu, který byl určen k souzení čelných představitelů protektorátu a oficiální kolaborace. Autor popisuje jednotlivé kauzy, které byly před Národním soudem projednávány, vedle řady jiných případů (např. novinářská nebo hospodářská kolaborace) šlo především o proces s protektorátními ministry. Tato kauza se přitom stala základem vážné politické roztržky mezi ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou a komunistickou stranou, která požadovala revizi procesu. V závěru knihy je popsán postupný vývoj událostí, jenž vyvrcholil komunistickým převratem v únoru 1948 a následným oživením retribučního soudnictví v komunistické režii.

Knihy je doplněna řadou dobových fotografií, několika tabulkami, grafy a mapou českých zemí s vyznačenými sídly mimořádných lidových soudů. Na závěr celého textu je při-

pojena příloha tvořená anglickým překladem základních retribučních předpisů (tzv. velký a malý retribuční dekret a dekret o Národním soudu), která tak zahraničním čtenářům umožňuje prostudovat jejich obsah. Cenný doplněk představují také poměrně rozsáhlý seznam pramenů a literatury a všeobecný rejstřík. Doufáme, že se Frommerova podnětná kniha brzy dočká českého nakladatele, který by vydal její překlad. Ondřej Koutek

Mária SCHMIDT

Zákulisní taje

Nové aspekty historie procesů s Algerem Hissem (USA), László Rajkem (Maďarsko) a inscenovaných procesů ve východní a střední Evropě.

In: WHITTAKER, Chambers: *Svědék*.

Přeložila Dana Gálová.

Občanský institut, Praha 2005, 152 s., 420 Kč (za oba svazky).

O politických procesech s komunistickými funkcionáři v zemích východního bloku byly již popsány tisíce stran nejen v odborné literatuře. Totéž můžeme říci také o soudních procesech vedených s americkými občany-sovětskými agenty na konci čtyřicátých a v první polovině padesátých let dvacátého století ve Spojených státech amerických. Až donedávna záleželo na osobním postoji a názorovém přesvědčení každého člověka, na jakou stranu se klonil. Okřídlené rčení o pravici a levici je v tomto případě na místě. Pro řadu levicových intelektuálů zůstávali Alger Hiss, manželé Rosenbergerovi a další agenti v sovětských službách mučedníky studené války, nevině odsouzenými nezávislými americkými soudy. Další dlouholetý sovětský agent Noel Field žil po své rehabilitaci v roce 1954 v Maďarsku v blahobytu a těšil se úctě nevině oběti politického procesu.

Na počátku studené války proti sobě stály dva politické a společenské systémy. V jednom z těchto systémů nabyla nesukutečných rozměrů idea komunismu. Ovládala značnou část světa a mohlo se zdát, že jí bude patřit budoucnost. Právě v této době se dostávaly ve Spojených státech na veřejnost informace o poměrně rozsáhlé infiltraci sovětských agentů, sahající až do nejvyšších míst americké státní administrativy. To byl případ i Algera Hisse, absolventa Harvardu a ve čtyřicátých letech minulého století tajemníka několika náměstků ministra zahraničí, který byl usvědčen svým někdejší přítelem, bývalým souputníkem v sovětské špionáži a nyní mužem, jenž na základě vlastní bolestné zkušenosti prohlédl zlo ukrývající se v komunismu, a který se navíc rozhodl proti tomuto zlu svědčit. Tím mužem byl Whittaker Chambers.

Občanský institut vydal v roce 2005 knihu Whittakera Chamberse *Svědék*, která v USA poprvé vyšla v roce 1952. Jedná se o autobiografickou publikaci se silným emotivním nábojem, zachycující životní zápas muže, který ve dvacátých letech nastoupil do americké komunistické strany a na počátku let třicátých začal pracovat pro sovětskou vojenskou rozvědku. Na konci třicátých let se rozhodl „vystoupit z jedoucího vlaku“, což rozhodně nebylo jednoduché. Tehdy zasáhly stalinistické čistky i Chambersovi blízké spolupracovníky z podzemí. Po uzavření paktu Ribbentrop-Molotov a vypuknutí druhé světové války se Whittaker Chambers rozhodl informovat americkou vládu o rozsahu komunistické infiltrace. Stěžejní část knihy je věnována právě procesu s Algerem Hissem před Výborem Sněmovny reprezentantů pro neamerickou činnost a následné soudní při. Na jejím konci byl Alger Hiss při opakovaném procesu v lednu 1950 odsouzen k pěti letům vězení pro křivou přísahu. Obvinění ze špionáže, zveřejněné Whittakerem Chambersem a vztahující se k třicátým letům, byla v té době již promlčena.

Spolu s knihou *Svědék* vyšla v roce 2005 v Občanském institutu i studie *Zákulisní taje* maďarské historičky Márie Schmidtové, bývalé vedoucí politických poradců někdejšího premiéra V. Orbána a nyníjší ředitelky Institutu 20. století (Domu teroru) v Budapešti. Kniha u nás zůstala ve stínu Chambersovy publikace, byť neprávem. Mária Schmidtová se problematikou inscenovaných politických procesů ve střední a východní Evropě zabývá již od devadesátých let minulého století. Při studiu

osudů Noela Fielda podle vlastních slov nahlédla do světa amerických levicových radikálů, souputníků-intelektuálů, revolucionářů z povolání, legálních i ilegálních komunistů a sovětských rozvědčků. Výsledky výzkumu v archívech několika zemí přinesly své ovoce. Mária Schmidtová nabízí další perspektivu, z níž je možné nahlížet na procesy s vysokými komunistickými funkcionáři v zemích východního bloku. Na základě řady dokumentů dokládá, že se jednalo o racionální rozhodnutí J. V. Stalina. Poté, co se na základě procesu s Algerem Hissem ukázalo, jak dokonale komunisté infiltrovali americkou státní administrativu, v níž se podíleli na řadě závažných rozhodnutí, ovlivňujících politické a ekonomické procesy v různých koutech světa, zde byla reálná Stalinova obava, že na základě těchto zjištění ztratí komunistická idea podporu statisíců levicových sympatizantů především v západním světě. Je třeba zdůraznit, že nešlo o členy komunistických stran. Právě u nich přetrvával onen komunistický ideál i na základě vítězné války proti Hitlerovi a nebyl konfrontován s každodenní realitou komunistické nadvlády ve střední a východní Evropě.

Stalin se zinscenovanými procesy snažil ukázat a přesvědčit levicově orientované veřejné mínění, že to nejsou komunisté, ale právě západní demokracie, resp. jejich tajné služby, které se snaží rozvrátit vznikající komunistická lidově demokratická zřízení v sovětských satelitech. V žádném případě se nejednalo o náhodu, když den před Hissovým prvním soudním líčením v USA byl v Maďarsku zatčen László Rajk. Spolu s řadou dalších vysokých komunistických funkcionářů v zemích východního bloku splnil to, co po nich jejich komunistická strana vyžadovala (v této souvislosti nelze nezpomenout na román A. Koestlera *Tma o polednách*). Mária Schmidtová rovněž přesvědčivě ukazuje, že každý inscenovaný proces byl důkladně připraven, plnil svou předem danou úlohu (místo, obsazení i diváci). Z tohoto pohledu volba Maďarska jako prvního místa pro konání monstrprocesu nebyla věcí náhody a i osoba komunistického špiona Noela Fielda v tom sehrála svou roli.

Podobně jako Chambersova kniha *Svědék* i kniha Márie Schmidtové *Zákulisní taje* se zabývá metodami, jimiž se sovětská tajná služba dokázala v období New Dealu a druhé světové války v USA „vetřít“ pomocí svých agentů, sympatizantů, přívrženců a pomocníků na důležitá místa ve státní administrativě

USA. Zmiňovaní Alger Hiss a Noel Field jsou jen špičkou ledovce. Vše bylo navíc podepřeno mocnou ofenzivní komunistickou propagandou. V této souvislosti nemůže člověka nenapadnout otázka, zda-li si podobným způsobem nepočínala Kominternu řízená Moskvou před druhou světovou válkou i v jiných demokratických státech, Československo nevyjímaje.

Je zarážející, s jakou vytrvalostí byla v určitých kruzích udržována legenda, že Hiss byl pošpiněn nevinný a že Noel Field byl jen naivní, pokrokově smýšlející „bojovník za mír“, že komunisté se nezahníždili v amerických vládních úřadech. S definitivní platností snad všechna tato tvrzení vyvrátil soubor materiálů s názvem VENONA. Podle Marie Schmidtové už pouhý fakt existence těchto dokumentů až do roku 1991 patřil v USA k nejstřeženějším státním tajemstvím. Ve skutečnosti se jednalo o soubor téměř tří tisíc zpráv, které si v letech 1940–1948 vyměnili sovětsští agenti v USA s nadřízenými v Moskvě. Tyto materiály umožnily dosud identifikovat 349 osob provádějících špionáž ve prospěch Sovětského svazu. Je mezi nimi i jméno Algera Hise.

Tomáš Bursík

Jaroslava SKLENIČKOVÁ

Jako chlapce by mě zastřelili...

Příběh nejmladší lidické ženy.

Prostor, Praha 2006, 158 s., 195 Kč.

Útlá knížka, vydaná v rámci edice Česká paměť, zachycuje vzpomínky Jaroslavy Suchánkové-Skleničkové, ženy, které bylo 10. června 1942, v den, kdy nacisté vypálili Lidice, šestnáct let a tři měsíce. V tomto věku byla spolu s ostatními lidickými ženami deportována do koncentračního tábora Ravensbrück. Byla

z nich nejmladší. Přes všechnu hrůzu však měla štěstí. Kdyby se narodila jako chlapec, nacisté by ji zastřelili, neboť popravili nejen každého lidického muže, ale i chlapce staršího patnácti let. Pokud by jí bylo méně než šestnáct, byla by společně s dalšími lidickými dětmi zplynována ve vyhlazovacím táboře Chelmo. Od smrti jí tedy dělily tři měsíce.

Jak píše v předmluvě historička Alena Wagnerová, lidické ženy dostaly po válce oficiální status obětí. Musely se vyrovnat se ztrátou svých nejbližších – dětí, manželů, otců, s hrůznými vzpomínkami na věci, které zažily v koncentračním táboře, ale zároveň se ocitly pod drobnohledem společnosti, která měla svou představu, jak by se lidická žena měla chovat, jak žít a s kým žít. Měla plnit očekávání. Autorka předmluvy také poukazuje na to, že komunistickému režimu se podařilo přivlastnit si památku Lidic pro své cíle a natolik ji zoficiálnit, že se téměř vytratila lidská bolest a zbyl jen vyprázdněný symbol. Knižka *Jako chlapce by mě zastřelili...* vypráví o lidické tragédii prostě, bez oficiálního patosu. O to je celá výpověď silnější.

Autorka začíná své vyprávění vzpomínkami na dětství, na veselého tatínka, který v sezóně vařil v lázeňských domech v Luhačovicích a ve Vysokých Tatrách a za kterým se vždy s maminkou a starší sestrou stěhovaly, na předválečný život v Lidicích a na studia v Praze. Poklidný život rodiny, ve které se měli velmi rádi, rozmetala osudná noc z 9. na 10. června 1942, kdy Lidice v rámci odvetných opatření po atentátu na Heydricha obklíčili nacisté. Poslední rozloučení s tatínkem, pak tři dny s ostatními ženami a dětmi v kladenské realce a transport do Ravensbrücku. Jaroslava Suchánková-Skleničková popisuje, jak se celá ženská část vesnice ocitla najednou v jedné místnosti, jak se lidické ženy odlišovaly od ostatních vězeňkyň tím, že si netykaly a neoslovovaly se křestním jménem, ale tak, jak byly zvyklé z Lidic – *paní řídící, slečno z fary, panímámo...* Připomíná, že ostatním vězeňkyním se po celou dobu podařilo před lidickými ženami utajit, že jejich muži byli zastřeleni. Věděly, že by je to zlomilo, chtěly v nich uchovat vůli k životu. Jmenovitě vzpomíná na vězeňkyně, které jí, malému „štěněti“, pomáhaly. Byly různých politických orientací: Anna Kvapilová (spolupracovnice Milady Horákové), Jožka Jabůrková (významná funkcionářka předmnichovské KSČ), Milena Šeborová (sekretářka Vladimíra Krajiny), Elsa Kreibichová (po válce manželka komunistické-

ho ministra Jaromíra Dolanského, dcera senátora za KSČ Karla Kreibicha).

Zachycuje každodenní život v táboře od ranního budíčku po noční „appellplatzy“, organizaci jednotlivých bloků, kde byly uvězněny ženy nejrůznějších národností: Polky, Ukrajinky, Holanďanky, Francouzky..., hygienické podmínky, stravu, ale také největší zvěrstva, která se v táboře odehrávala – věznění v bunkru (betonová kobka, kde byly ženy nuceny spát i v zimě na holé zemi, jídlo dostávaly jen jednou za tři dny a součástí mučení bylo stání ve vodě) a „lékařské“ pokusy na dívkách, většinou polských studentkách.

Líčí, jak jim byly do těla zašívány různé předměty a aplikovány sulfonamidy. Tyto operace provázely vysoké horečky, dívky, které měly slabší srdce, zemřely, končetiny jim vyhnívaly na kost. Ostatní vězeňkyně jim říkaly „králíčky“. Popisuje i to, jak byla v Ravensbrücku na konci roku 1944 narychlo postavena plynová komora a začaly selekce.

Poslední dny války absolvovaly přeživší lidické ženy pochod smrti. Na jeho konci se v Německu potkaly s vězni ze Sachsenhausenu. Český národ se o nich dozvěděl od bývalého vězně tohoto koncentračního tábora – Antonína Zápotockého, který se dostal domů dřív a nechal přečíst seznam jejich jmen v Československém rozhlasu. Kladenské hutě pro ně poslaly autobus. Teprve po příjezdu do Kladna, 2. června 1945, se lidické ženy dozvěděly, že jejich muži byli zastřeleni a děti jsou nezvěstné.

Autorka líčí návrat devatenáctileté dívky do normálního života. Dívky, která se cítila jako dítě a zároveň jako stará žena. Vzpomíná na to, jak jí Češi tehdy vnímali, na projevy solidarity i na závist, že dostává potravinové lístky na více jídla. Výjimkou nebyly ani komentáře typu: *To se vyplatilo, být zavřený*. Následují vzpomínky na dokončování školy, nástup do práce, trapné poválečné setkání s bývalou spoluvězeňkyní Gustou Fučíkovou, svatbu a děti, které se jí narodily – na život v nových Lidicích.

Knižka, kterou doplňuje fotografická příloha, koresponduje se snahou přiblížit dnešním lidem lidickou tragédii prostřednictvím příběhů těch, kterým tak krutě poznamenala životy. O to se pokusil již v roce 2004 Eduard Stehlík ve své vynikající knize *Lidice – příběh české vsi* a v tomto duchu byla koncipována i nová, velmi působivá expozice v lidickém památníku, otevřená v roce 2006.

Paulína Formánková